

Ú V O D

Spor o vědeckost společenských věd má své stálé místo v dějinách evropského myšlení od doby, kdy slovo „věda“ získalo moderní smysl. Po dlouhou dobu své existence byl určován skutečností, že pojem vědy byl od 18. století chápán podle modelu přírodních věd, zpočátku mechaniky a později i jiných, podle modelu, jemuž se společenská věda marně snažila přiblížit. V úspěšném dosažení tohoto cíle jí bránila jak složitost jejího předmětu, tak skutečnost, že díky jeho specifičnosti byla mnohem úžeji spjata se společenskou základnou, třídní strukturou společnosti, že se v ní projevovaly více méně zprostředkovaně zájmy jednotlivých společenských tříd, a že tedy nemohla ani dostatečně přesně a jasně formulovat zákonitosti společenského dění, ani svým závěrům zaručit objektivitu, která se v přírodních vědách zdála být samozřejmá.

V souvislosti s vývojem přírodních a společenských věd v 19. a zejména ve 20. století došlo k určitému posunu v hodnocení jejich vztahu. V současné době lze jejich situaci charakterizovat asi takto:

1. O rozdílu mezi přírodními a společenskými vědami mluví především ti, kdo jsou závislí — ať jako přívrženci, nebo jako odpůrci — na pojmech přírodovědného zákona a přírodní vědy tak, jak se objevily v 18. a na počátku 19. století.

2. Složitost společenské skutečnosti ukazovala hned na počátku, že je velmi obtížné stanovit zákony společenského dění — nejkomplikovanější vrstvy skutečnosti. Tím se společenské vědy lišily od zdánlivě přesných, stabilních a objektivních přírodních věd. Teprve pokrok v přírodních vědách dokázal, že ani tam není situace jednoduchá, že dané zákony platí většinou jen pro určitý výsek skutečnosti. Tak se sblížení přírodních a společenských věd dělo oboustranným pohybem. Mohlo se to stát jedině proto,

že přírodní vědy opouštějí mechanistické pojetí zákona a společenské vědy nacházejí určující prvky struktury společenského dění.¹

Ve své práci bych se nechtěla zabývat celým právě zhruba naznačeným procesem. Chtěla bych se blíže věnovat některým tendencím, které jsou charakteristické pro moderní společenskou vědu, zejména na Západě, a ukázat určité problémy a jejich řešení, které tuto vědu přibližují ke společenské vědě marxistické, nebo ji naopak od ní oddělují. Z celé řady těchto problémů bych se chtěla zabývat zejména úlohou teorie ve společenských vědách, problémem chápání společenského zákona a v souvislosti s tím i pojetím aktivity člověka. Spíše implicitně práce obsahuje i reakci na problematiku integrace na poli společenských věd v užším smyslu, tj. především historie, sociologie a antropologie.

Všechny tyto problémové okruhy spolu souvisí: Skutečnost, že se v moderní západní společenské vědě znovu, po určité přestávce na konci 19. století a na počátku století našeho, objevuje zájem o společenské zákony, je těsně spojena se vzrůstem významu společenskovední teorie. Je pravda, že nikdy, po dobu existence moderní buržoazní společenské vědy, nevymizel z jejího arzenálu pojem zákona a že byl vždy určitými školami používán. Je ale také pravda, že se po celou tuto dobu objevovaly pokusy znehodnotit tento pojem a ukázat jeho nepoužitelnost ve vědě o společnosti, zvláště ve vědě historické. Jedním z nejmarkantnějších příkladů těchto pokusů — chápáním logiky historických věd u badenských novokantovců — se budeme zabývat později. Tento trend se však také například projevil důrazem na popisnost v etnografii nebo obratem k tzv. mikro-sociologii. Teoreticky byl vyjádřen zamítáním teorií velkého dosahu a zájmem o teorie dosahu malého a středního.

V současné době značná část buržoazních společenských vědců toto stanovisko opouští. Objevuje se značný zájem o teorie velkého dosahu. Tuto skutečnost zdůrazňuje ve své knize o nových směrech v evropské historiografii např. Georg G. Iggers.²

Také pokusy o syntézu různých společenských věd nejsou zcela nové. V podstatě lze říci, že v novověku začínají osvícenskou snahou o rozšíření předmětu historie. Osvícenci odmítli starou koncepci dějin jako pouhého vyprávění o politických, vojenských a dynastických problémech a událostech a snažili se o nové pojetí historiografie jako dějin všech součástí společnosti, tj. hlavně kultury a institucí. Tuto snahu nacházíme jak v pracích Voltairových a Condorcetových, tak v pracích historiků německé göttingenské školy. I když byla tato tendence v 19. století alespoň v historiografii potlačena vlivem Rankeho školy, která opět obrátila pozornost

¹ I. Holzbachová, *K problému vztahu přírodních a společenských věd*, SPFFBU (B 20), 1973, s. 49.

² G. G. Iggers, *New Directions in European Historiography*, Middletown 1975, např. s. 11 a 32.

historiků k politickým dějinám, objevily se v téže době pokusy chápat společnost jako strukturovaný celek, v němž jsou všechny součásti spjaty vztahy vzájemné závislosti. Není při tom jistě bez významu, že Comtova sociologie vykazuje — zprostředkovaně přes saint-simonismus — celkem jasné genetické spojení s francouzským osvícenstvím.

K těmto pokusům chápat společnost jako strukturovaný celek je nutné přiřadit i marxistickou teorii společnosti, která je pro další vývoj společenské vědy o to významnější, že našla jádro společenské struktury a určila hierarchii prvků společnosti, takže mohla skoncovat s idealistickým a eklektickým chápáním dějin. Marx tím, že objevil hybnou sílu vývoje společnosti vytvořil zároveň teoretické východisko pro syntézu společenských věd.

Buržoazní společenská věda, ačkoli reagovala na marxistickou teorii společnosti a byla jí ve větší nebo menší míře ovlivněna, dospěla k názoru, že ve společenské vědě je syntéza možná a dokonce nutná, o dost později. V každém případě je už v padesátých letech našeho století tento názor značně rozšířený. Neprojevuje se ovšem snahou vytvořit jednotnou vědu o kultuře a společnosti. To se jeví z hlediska dnešního stavu vědeckého bádání a všeobecné tendence ke specializaci jako nerealistické a nemožné. Integrace společenských věd v podstatě znamená uznání skutečnosti, že všechny společenské vědy, a zvláště ty, které se zabývají společností jako celkem, tj. především historie, sociologie a antropologie, mají v podstatě stejný předmět bádání a že se od sebe liší jenom tím, že se na tento předmět — lidskou společnost — dívají z různých zorných úhlů.

Tento názor je předpokladem překonání metodické izolace jednotlivých společenských věd a ochoty vzájemně přejímat jednotlivé pojmy, metody i teorie, které vysvětlují jednotlivé společenské jevy.³ Markantně se to projevuje např. rozšiřujícím se používáním kvantifikačních metod v historických vědách i rostoucí ochotou využívat pomoci speciálnějších věd ať už společenských (politická ekonomie, demografie apod.), nebo přírodních (např. geografie) a technických (kybernetika, teorie informace aj.).

Toto pojetí společenské vědy nás opravňuje k tomu, abychom v dalším textu chápali zkoumanou problematiku jako zhruba shodnou pro všechny vědy zabývající se společností v jejím celku a abychom, bude-li to třeba, projektovali toto chápání i na společenskou vědu v minulých stoletích, i když v nich situace nebyla zdaleka tak jednoznačná. To se projeví zejména v příští kapitole, kdy použijeme historie a filozofie dějin jako jediných zástupkyň věd o společnosti.

V následujících kapitolách se pak na příkladě strukturalismu a americké školy kulturní antropologie pokusíme ukázat nejen to, jak se stavěla buržoazní společenská věda k výše jmenovaným problémovým okruhům, ale i společenské pozadí některých názorů, které vyslovuje.

³ Tamtéž, s. 32 a 177.

Úkolem závěrečné kapitoly bude shrnout některé nejvýznamnější problémy, na které při zkoumání v předchozích kapitolách narazíme, a zároveň alespoň v náznaku ukázat, jak se s nimi vypořádává marxistické učení o společnosti.